

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ*

EROTSKO I EGZISTENCIJALNO U ROMANU ERIKE JONG *U POSTELJI S DEMONOM*

Sažetak: U radu „Erotsko i egzistencijalno u romanu Erike Jong *U postelji s demonom*“ Sofija Kalezić Đuričković piše o Eriki Jong kao o autoru koji je ostao vjeran svojoj želji da govori istinu u ovim našim nestalnim vremenima, rušeći najtvrdokornije stereotipe književnosti, života i shvatanja uloge žene u društvu i porodici. I pored toga što uglavnom tretira takozvane ženske probleme i ženski način razmišljanja i postupanja, danas i muškarci predstavljaju aktivnu čitalačku publiku romana ove kontroverzne i provokativne književnice.

Ključne riječi: *žena, društvo, seksualnost, partnerstvo, materinstvo, kreativnost, vjernost*

Zahvaljujući umjetnosti, umjesto da vidimo jedan jedini svijet — ovaj naš, mi vidimo kako se on umnožava, koliko ima originalnih umjetnika; toliko svjetova nam stoje na raspolaganju, različiti jedni od drugih.

Marsel Prust

Erika Jong, jedna od najpoznatijih književnica XX i XXI vijeka, jedna je od prvih žena na američkim i svjetskim prostorima koja je otvoreno progovorila o do tada tabuiranim fenomenima koji sačinjavaju u pozitivnom i negativnom kontekstu životnu stvarnost gotovo svake žene. Na stranicama svojih smjelo i provokativno napisanih romana, nastalih nakon njenih prvih zbirki poezije *Voće i Povrće* i *Poluživoti* — ona otvoreno i bez predrasuda piše o ženskim nedoumicama, strahovima i nesigurnostima, izboru između lošeg braka i

---

* Prof. dr Sofija Kalezić-Đuričković, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje

uspješne karijere, različitim i često promiskuitetnim erotskim iskustvima, tražanju za vlastitim personalitetom, te postavljanju i rangiranju prioriteta na skali vrijednosti u okviru pravljenja sopstvenog izbora.

Njen prvi roman *Strah od letenja*, publikovan 1973. godine, postao je svjetski bestseller, dok je njegova prodaja dostigla tiraž od osamnaest miliona primjeraka. U pitanju je klasik modernog doba i knjiga koja je iz korijena promijenila poimanje seksualnosti savremene žene. Neumorna sanjarka Izadora Ving ne traži mnogo od života — ona samo želi da bude slobodna i da pronađe idealnog partnera, savršen ljubavni spoj lišen osjećaja krivice i bilo kakvih stega.

Tokom nezaboravnog putovanja između dva kontinenta ova junakinja upoznaje muškarca simbolično nazvanog Adrijan Gudlav, koji u svemu predstavlja kontrast njenom uštogljenom i konzervativnom mužu Benetu. Iako se Izadora plaši letjenja (u svakom mogućem smislu), trudi se da istraje na zacrtanom kursu, rizikujući svoj brak, pa čak i život, zarad jedne naročite vrste oslobođenja. U ovom duhovitom i poletnom romanu saznajemo kako je Izadora uspjela da se domogne slobode i da se oslobodi strahova.

U eseju *Eros i iskustvo krajnosti* (poglavlje „Erotizam i pisanje”), Milan Komnenić izražava misao da erotizam nije sljepilo niti očaj, iako nije lišen samoće, unutarnje sapetosti, žestine i boli: „Ljubavnici mahom osećaju upravo samoću kada su naizgled najzbliženiji, jer tada razvijaju svoje individualo *ja*, narušavajući time integritet voljenog bića. Oni se izoluju u žuđenom sjedinjavanju. Tako se erotizam tela meša sa *samoćom drugovanja*. Ljubavnici su — takvu pomisao u nama budi književnost — veliki iskušeni, nesvesni vitezovi žudnje. Don Žuan je, neosporno, vitez bez mane i straha; nebitno je što njegovo bojno polje predstavlja žena. Ljubavnici najdublje osećaju samoću posle uzleta, osećaju smiraj u odvajanju od tela koje im je pripadalo i kome su pripadali. Ne veli se bez razloga da erotička stanja predstavljaju srećna stanja. Ali sreća nije mir, spokoj, sreća je u ovom slučaju procvat strasti, a strast ne zna za mir; vazda u vihoru, strast raspinje, dramatski cepa biće, a time i suštinu erotskog. Svaki vid erotizma je osoben, katkada surov, ali nikada površan niti jednostavan” (Komnenić 1982: 290).

Erotski i egzistencijalni motivi koji čine osnovni stožer poezije Erike Jong zastupljeni su na planu poetičkog kako u njenom literarnom prvijencu, tako i u svim njenim ostalim romanima. U uvodnom poglavlju *Straha od letenja* ona publikuje svoju pjesmu *Muškarac pod krevetom*, koja na emotivan način govori o odnosima među polovima protkanim prefinjenom fluidnom atmosferom bliskosti sna i jave, realnog i imaginarnog:

„Muškarac pod krevetom
 Muškarac koji tu već godinama čeka
 Muškarac koji čeka da zalepršaju moje bose noge
 Muškarac koji je tih kao trunke prašine
   što lete u mraku
 Muškarac čiji je duh kao disanje malih
   belih leptira
 Muškarac čije disanje čujem kad podignem slušalicu telefona
 Muškarac u ogledalu od čijeg daha potamni srebro
 Muškarac-kostur u ormarima koji zveckea kuglicama naftalina
 Muškarac na kraju puta.
 Srela sam ga noćas.
 Ja ga uvek srećem.
 On stoji žučkastoj izmaglici bara
 Kad se račići savijaju kao prst koji poziva
 & jašu kroz vazduh na svojim režnjevima od čačkalica
 Kad led puca & ja zamalo da upadnem
 on skuplja lice oko šupljina i gleda me.
 Godinama je čekao da me povuče dole
 & sada mi kaže
 da je samo želeo da me odvede kući.
 Igramo valcer niz ulicu
   kao smrt & devica
 Prolebdimo kroz zid moje sobe
 Ako je on moj san
   ponovo će se sklopiti u moje telo
 Njegov dah ispisuje slova od magle
   na staklu mojih obraza
 Obavijam se oko njega kao tama
 Dišem u njegova usta
 & činim ga stvarnim.”

(Jong 1985: 71)

I na stranicama narednih svojih romana, plasiranih u visokim tiražima, od *Kako spasiti sopstveni život*, *Fani Fekabaut Džons*, *Padobranci i poljupci*, *Tuga svake žene*, *Serenisima* do *Strah od pedesete*, *Strah od smrti*, *Blagoslov uspomena* i *Deseta muza*, posvećenog životu i ličnosti čuvene grčke pjesnikinje Sapfo, pa sve do sudbine žena moderne provenijencije i duha — Erika Jong se zalaže za oslobođenje žena od tradicionalnih ženskih uloga domaćice, supruge, majke

i seksualnog objekta, te prihvatanje žene kao cjelokupne ličnosti. Posebno se bavi ukazivanjem na postojanje presije u svakodnevici, njenom predočavanju javnosti i ostvarenju kako duhovne i psihološke, tako i porodične i ekonomske nezavisnosti žene. Ova spisateljica smatra da se patrijarhat, kao dominacija muškaraca nad ženama, i danas provlači kroz sve važne sfere života. Njena kćerka, Moli Džong Fast, takođe je književnica koju opsijedaju slične literarne teme i preokupacije. Erika Džong aktivni je član LGBT pokreta i zalaže se za legalizaciju istopolnih brakova, a svi njeni romani nalaze se u samom vrhu lista najtraženijih knjiga u svijetu.

„Poznat feministički slogan ‘lično je političko’ ukazuje na to da pojedinačna represija u kući, muža nad ženom, stvara globalnu represiju u društvu”, o pojavi feminizma, njegovog odraza i konkretizacije u sferi literarnog pišu Mihael Pavel Markovski i Ana Bužinjska. „Feministički pokret se ispočetka ispoljavao u dva oblika: kao pokret za jednaka plaćanja radnog učinka; kao pokret za davanje prava glasa ženama koje su žene u većini evropskih zemalja stekle nakon Prvog svjetskog rata, a kasnije i u drugim djelovima svijeta. Kako je politička, a i ekonomska ravnopravnost žena postignuta u institucionalnom smislu, tako je i feminizam postepeno evoluirao. Nastala je i nova forma feminizma — radikalni feminizam. Feminizam se u posljednje vrijeme javlja i kao reakcija na porast neokonzervativizma i vjerskog fundamentalizma” (Markovski/Bužinjska 2009: 134). Osim čitavog niza erotskih motiva i onih vezanih za pitanja ženskog identiteta, u *Strahu od letenja* se „provlači” i motiv Holokausta i sudbine evropskih Jevreja i angažovanosti američkih vojnih snaga u Vijetnamu.

Roman *U postelji sa demonom* po svojoj karakterizaciji pripada žanru romana-eseja, koji predstavlja tekovinu modernog romana. Njegova dominantna „supstanca” je misaonost, a zbivanja i sudbine junaka samo su povodi za razvijanje refleksije. „Dok refleksiju karakteriše parcijalnost”, konstatuje Staniša Veličković pri određenju pojma romana esejističkog karaktera, „esej odlikuju samostalnost i celovitost. Takav esejistički segment može da se izdvoji iz romanesknog tkiva i opstane kao samostalan oblik. Roman više nije pripovedanje o događajima i ličnostima, nego raspravljanje povodom događaja i ličnosti o najrazličitijim pitanjima sveta i života — život i njegov smisao, čovek, umetnost, filozofija, stvaralaštvo, egzistencijalni problemi. Umesto priče dolazi rasprava i analiza; fabula je potisnuta ili razgrađena, stil je intelektualan” (Veličković 1998: 196).

U domenu spoljašnje kompozicije ovo djelo, osim Predgovora, sastoji se iz četiri poglavlja nazvana: „U postelji sa demonima ili Zavođenje”, „Izmijenjena stanja, začarana mjesta, alkohol i muza”, „Žacanje ožiljaka ili Nema biznisa kao što je šou-biznis” i „Imaju li pisci keca u rukavu?” Kao moto romanu ona

je citirala misao Amosa Oza: „Kada sam bio mali moja ambicija je bila da jednog dana postanem knjiga. Ne pisac. Ljudi mogu biti zgaženi kao mravi. Pisci nisu ništa imuniji na tu sudbinu od ostalih. Ali, to ne važi za knjige. Koliko god sistematično pokušavali da ih uništite, uvek postoji šansa da će se neki primerak zadržati na skrivenoj polici neke male i neugledne biblioteke” (prema: Džong 2008: 11). Prema shvatanju ove neobične autorke, koje je na različite načine demonstrirano u svim njenim romanima, za ljubav se isplati biti hrabar, boriti se i rizikovati jer ako neko uopšte ne želi da rizikuje, zapravo rizikuje mnogo više.

U uvodnom dijelu ovog ostvarenja ona čitaocima daje konkretne savjete kako postati dobar pisac:

- „1. Ispunite sebe verom, a ne cinizmom.
2. Budite dovoljno smeli da sanjate.
3. Ne razmišljajte o objavljivanju.
4. Pišite iz zadovoljstva.
5. Naterajte čitaoca da okrene sledeću stranicu.
6. Zaboravite na politiku (neka vaša istinska politika zrači iz teksta).
7. Zaboravite i na intelekt i na ego.
8. Budite početnik i prihvatite promenu.
9. Ne zavaravajte se pomišlju da su vam potrebna „izmenjena stanja svesti”.
9. Ne očekujte aplauze zbog toga što govorite istinu.
10. Zapamtite da je svaki dobar tekst istovremeno i opasan.
11. Otvorite vrata za SEKS (telesnost, fizički svet)!
12. Zaboravite na kritičare.
13. Govorite lične, a ne svetske istine.
14. Budite čvrsto vezani za zemlju, a istovremeno divlji i neobuzdani.
15. Pišite za dete — u sebi i u drugima” (Džong 2008: 18).

U skladu sa njenim najvažnijim kreativnim pravilom ili lajtmotivom cjelokupnog njenog stvaralaštva jeste i stih Pabla Nerude koji je upotrijebljen kao prologomena u prvo poglavlje, po kojem roman i nosi naziv: *Žudeo sam zadržim isprepletanih tela i od krvi i ljubavi tkao pređu svojih pesama* (prema: Džong 2009: 31). Prema ovako profilisanoj stvaralačkoj projekciji, pišćev zadatak je da zavede demone kreativnosti i da, poput legendarne Šeherezade iz *Hiljadu i jedne noći* — iz takvog susreta iznjedri nove priče. U tom pogledu za Džongovu nijedno životno ili erotsko iskustvo, ma koliko predstavljalo loš izbor ili avanturu zbog koje se kasnije kajala, za nju nije pogrešno ukoliko je moglo inspirisati za pisanje. To što će se za demona na kraju ispostaviti da je zapravo jedan sasvim obični klippan, kako ona tvrdi, više nije ni važno:

„Pisanje i čitanje vam omogućavaju da ponovo preuzmete kontrolu nad sadržajem svoje lobanje. Oni oslobađaju naše moždane ćelije od prebukiranosti svim mogućim vidovima lake razonode koji blokiraju naše razmišljanje. Za mene, to je neka vrsta meditacije. Nikada se ne osećam tako smireno kao kada provedem dan nad svojim rukopisom. A sutradan ujutro me ponovo obuzme taj stvaralački žar koji me tera da nastavim tamo gde sam stala. Henri Miller je govorio da tek nakon što bi ispisao pedesetak stranica mogao oslušnuti 'prve otkucaje književnog fetusa'. Ernest Hemingvej je posmatrao krovove Pariza, mrmljajući sebi u bradu: *Sve što treba da uradiš je da napišeš jednu jedinu istinitu rečenicu. Napiši najistinitiju rečenicu koju znaš*” (Džong 2008: 38).

Muškarce sa juga Evrope ona opisuje kao ljude koji umiju da ugone ženama, „naročito u dražesnim zemljama koje plivaju u maslinovom ulju”, međutim — najveća mana im je to što su partnerke istovremeno često prinuđene da se uhvate u koštac sa njihovim svemogućim majkama. U okviru segmenta ovog romana obilježenog kao dominantnim motivom kreativnosti, postoji čitav jedan esej posvećen ličnosti i djelu čuvene književnice Silvije Plat.

Silvija Plat (1932–1963) bila je američka pjesnikinja i autorka pripovjedačka. Rođena je u Bostonu (Masačusets) i studirala je na Smit koledžu i Njuham koledžu na Univerzitetu Kembridž, prije nego što je postala poznata književnica. Bila je žena pjesnika Teda Hjuza za koga se udala 1956; zajedno su živjeli u SAD i Engleskoj i imali su dvoje djece, Fridu i Nikolasa. Platova je najveći dio svog zrelog doba bolovala od depresije i izvršila je samoubistvo 1963. u tridesetoj godini života.

Značajno je unaprijedila žanr konfesionalne poezije i poznata je po dvije objavljene zbirke pjesama — *Kolos i druge pesme* i *Ariel*. Godine 1982. posthumno je osvojila Pulicerovu nagradu za zbirku *Sabrane pesme*. Autorka je djelimično autobiografskog romana *Stakleno zvono*, koji je objavljen prije njene smrti.

Uprkos poteškoćama koje proizilaze iz modernističkog eksperimenta sa formom i jezikom, odbacivanja hronološke, linearne naracije i kauzalnosti, Silvija Plat je ostvarila najveće domete u dotadašnjoj umjetnosti riječi i njenim potencijalnim značenjima. Narativni postupak njenog romana *Stakleno zvono* karakteriše uvođenje višestruke tačke gledišta, unutrašnjeg monologa, fragmentarnosti, te niza odgovora na provokativna lična pitanja koja čitaocu nameće moderna literatura.

Na stranicama ostvarenja *U postelji s demonom (O muzama, demonima, ožiljcima i snovima)* Jongova višestruko osvjetljava privatni i kreativni lik ove neobične poetese i proznog pisca, trudeći se da pruži odgovore na pojedina do tada nedovoljno formulisana i pomalo mistifikovana pitanja, kao što je na

primjer, pitanje Platove čudne ljubavi sa Tomom Hjuzom ili njenog tragičnog kraja. Na prološkoj granici jednog od poglavlja romana *Strah od letenja* Erika Jong citira stihove Silvije Plat, na osnovu čega je očigledno da ova poetesa predstavlja njenu veliku inspiraciju i stvaralački uzor:

„Svaka žena obožava fašistu.

Čizmu u lice, brutalnu životinju,

Brutalno srce brutalne životinje poput tebe” (prema: Jong 1985: 29).

Takođe, na početku ovog romana citirani su stihovi Lorda Bajrona iz *Don Žuana*, koji na kompleksan način kako u tradicionalnom, tako i modernom pogledu dočaravaju sav dualizam ženske prirode:

„Avaj! Ljubav žena! Poznato je
 Da je divna, ali i strašna stvar;
 Jer, sve što imaju, stavljeno je na tu kartu,
 I ako ona izgubi — život im ništa više ne može dati na dar
 Osim loših imitacija prošlosti same,
 I njihova je osveta zato kao skok tigra,
 Smrtonosna i brza i teška; a opet kako prave muke trpe one —
 Udarce koje nanose osećaju i same; one su u pravu —
 Jer muškarac je prema muškarcu tako često nepravedan,
 Prema ženama je uvek takav; jedan jedini
 Okov sve žene čeka — a neverstvo im je jedini izlaz;
 Naučene su da prikrivaju patnju uzdrhtalih srca
 Za svojim idolom,
 Dok ih neki bogatiji pohotljivac ne kupi za brak.
 I šta im onda ostaje?
 Nezahvalni muž, zatim neverni ljubavnik —
 Potom kindurenje, deca, molitve — i sve je svršeno.
 Neke nađu ljubavnika,
 Neke se propiju ili predaju molitvama,
 Jedne se predaju domaćinstvu,
 Druge rasmusnom životu,
 Neke pobegnu, ali samo jednu zamene za brigu drugu,
 Pošto izgube prednosti čednog položaja,
 Teško da bilo šta može da im popravi situaciju.
 Njihov položaj uvek je neprirodan,
 Svuda, od dosadne palate do prljave kolibe —
 Neke traže đavola, pa pišu romane”

(prema: Džong 1985: 6).

Dok je u XIX vijeku primarno okrenut velikoj panorami društva i društvenih odnosa, roman XX stoljeća je posvećen mikrokosmosu pojedinca, beskrajnom unutrašnjem prostoru čovjekove ličnosti. Vrhovni sud SAD je 1962. godine „oslobodio” roman *Rakova obratnica* koji je Henri Miler napisao 1934. godine, što je podstaklo pravu buru oslobađajuće svijesti koja će promovisati i umjetnički propagirati velik broj knjiga, čije publikovanje je ranije bilo nezamislivo i skandalozno. Romani Džona Apdajka *Parovi* i Filipa Rota *Portnojva boljka* uveli su književnost u spavaću sobu, predočavajući priče sagledane iz muškog ugla. Puritanskom svijetu Amerike je samim tim već bila bačena rukavica u lice — djelovalo je kao da je još samo neka žena trebalo da prihvati izazov i da sa jednakom smjelošću izloži ženske fantazije. Erika Jong je bila jedna od prvih autorki koja je pobola zastavu na taj dio do tada zabranjene književne teritorije.

„Američka spisateljica jevrejskog porijekla Erika Man Džong (1942) u svijetu je poznata kao feministkinja, pjesnikinja, esejista i prozni pisac, a kod nas najviše po skandaloznom romanu *Strah od letenja* (1973). Njena knjiga *U postelji s demonom* je vrsta autopoetske knjige. Erika Džong piše kako je pisanje postalo njen životni poziv, o prvom romanu koji je ostavio neizbrisiv trag u njenoj karijeri bacajući u drugi plan sve ostalo čega bi se latila. Autorka nam osvjetljava svijet američkih pisaca i izdavača, vješto ga preplićući sa svojim privatnim životom. U formi sjećanja (koja ponekad znaju da budu gorka i cinična) Erika Džong je iznijela svoja razmišljanja o temeljima koji čine njen život (najznačajniji je seksualnost), traganju za inspiracijom, koje je često podrazumijevalo traganje za ljubavnikom-demonom, muškarcem koji je često predstavljao potpuno pogrešan izbor” (Ognjenović 2012: 126).

Taj, uslovno rečeno, „pogrešan izbor” kako Platovu, tako i Jongovu uvodi u magične svjetove pisane riječi, u kojem one vođene hrabrim srcem i lucidnim umom ispisuju svoje istine o ženama, otvarajući njihovu psihu iznutra, prikazujući ih i odslikavajući istinito i otvoreno. U svojim djelima na nesputan i inventivan način one pišu o potrazi za sopstvenim identitetom, analizi vlastitih neuroza i slabosti, strahu od roditeljstva i starosti, odbacivanja i neshvaćenosti.

Na ovom mjestu čini se uputnim citirati prvih nekoliko rečenica iz Fromovog *Umeća ljubavi*: „Da li je ljubav umeće? Ako jeste, onda ona zahteva znanje i trud. Ili je ljubav prijatno osećanje, koje se iskusi sasvim slučajno, nešto što čoveka ‘obuzima’ — ukoliko ima sreće? Činjenica je da ljudi ne smatraju ljubav nevažnom. Oni čeznu za njom; gledaju bezbroj filmova o srećnim i nesrećnim ljubavima, slušaju na stotine pesama o ljubavi, a ipak teško da će neko pomisliti kako bi trebalo da nešto nauči o ljubavi. To čudno stanovište zasniva se na

nekoliko pretpostavki koje, pojedinačno ili kombinovano, teže da podrže. Većina ljudi problem ljubavi sagledava najpre kako *biti voljen*, a tek onda kao problem *voljenja*, odnosno *sposobnosti da se voli*. Zato je za njih osnovni problem: kako biti voljen, kako biti vredan ljubavi? Mnogi od načina da postanemo vredni ljubavi isti su kao i putevi uspeha: steći prijatelje i upoznati uticajne ljude. Zapravo, ono što većina ljudi u našoj kulturi podrazumeva pod ‘biti vredan ljubavi’ — u suštini predstavlja mešavinu karakteristika, kao što su: ‘biti popularan’ i ‘posedovati seksipil’. Pošto smo usvojili stanovište da o ljubavi nemamo šta dodatno da naučimo, drugu premisu čini pretpostavka da je problem ljubavi problem *objekta*, a ne problem *sposobnosti*. Ljudi veruju da je *voleti* lako, ali je teško naći pravi *objekat* ljubavi ili pravu osobu koja bi nas volela... Tako se dve osobe zaljubljuju onda kada osete da su pronašle najbolji raspoloživi objekat na tržištu, uvažavajući ograničenja vlastitih vrednosti razmene” (From 1999: 10).

From objašnjava da je ljubav umijeće, kao što je umijeće i sam život — ako želimo da saznamo kako se voli, moramo da spoznajemo i istražujemo, kao što činimo kada želimo da savladamo bilo koje drugo umijeće, recimo muziku, slikarstvo ili vajarstvo. Prema Erihu Fromu, seksualna ljubav je po svojoj prirodi prolazna, što u velikoj mjeri potvrđuje i proza Erike Jong. Čovjek nema nijednu aktivnost koja počinje sa tako velikim očekivanjima kao što je ljubav, ali njegove nade često ostanu nedostižne. Da bi se prebrodio neuspjeh, potrebno je istražiti razloge njegovog nastanka i nastaviti sa proučavanjem smisla i svrhe ljubavi.

Roman *U postelji sa demonom* takođe čini dragocjen izvor podataka o američkim piscima koje je Erika Jong poznavala. Osim što piše o Tedu Hjuzu i njegovoj demonskoj privlačnosti prema Silviji Plat, ovo ostvarenje takođe predstavlja zbirku malih eseja posvećenih stvaralaštvu i ličnosti Henrija H. Lorenza (*Ljubavnik leđi Čaterli*), Džojasa (*Uliks*), Virdžinije Vulf (*Orlando*) i Eve Ensler (*Vaginini monolozi*). *Vaginini monolozi* su djelo koje je nastalo prema dvije stotine stvarnih priča žena iz različitih starosnih i socijalnih skupina iz svih krajeva svijeta. Nakon velikog scenskog uspjeha osvojila je 1997. godine prestižnu *Obi* nagradu i bila nominovana za najbolju dramu godine, istovremeno pojavivši se i kao knjiga koja je odmah po objavljivanju postala apsolutni bestseler. Ovu knjigu čine snažna, duhovita, oštra i pronicljiva razmišljanja o kulturološki i sociološki najpotiskivanijem tabuu. Pojedini njegovi djelovi čine eseje posvećene problemu erotičnosti u književnosti, počev od grčke pjesnikinje Sapfo.

Posljednje poglavlje romana *Strah od letenja* počinje Lorensovom rečenicom: „Ne treba slušati didaktičke izjave autora, već treba čuti duboke, vapijuće krikove likova dok lutaju mračnim šumama svojih sudbina” (prema: Jong 1985: 429).

O romanu savremenog prosedea i motivike se može govoriti kao o jedinstvenom literarnom fenomenu, ali jednako i sa stanovišta razlika njegovih uticaja

na nivou pojedinih nacionalnih literatura. U takozvanim malim književnostima, sa tradicijom koja nije duga i koja se nije odvijala u primjerenom kontinuitetu, na „malim” jezicima i u kulturnim miljeima koji su u svom razvoju kasnili za naprednim sredinama, pojava modernog romana čiji je autor žena uticala je na dalji, ubrzani razvoj i modernizaciju literature. U Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori u visokim tiražima plasirali su se romani Slavenke Drakulić, Vedrane Rudan, Svetlane Velmar-Janković, Bosiljke Pušić, Ljiljane Habjanović-Đurović, Isidore Bjelice, Mirjane Bobić-Mojsilović, Ksenije Popović i drugih spisateljica, i pored toga što su nivoi motivike njihovih ostvarenja međusobno različiti, orijentišući se od svijeta realnosti do fikcije, od žanra romansirane biografije do ostvarenja autobiografske profilacije.

Već sam uvod u moderni roman čitalac doživljava kao lavirint koji — što se ulazi dublje — postaje sve razgranatiji, ali koji se, svakako, završava nekom vrstom izlaza. Osvajajući staze koje se, u svojoj nedovoljnoj osvjetljenosti često čine zagonetnim, čitalac se u neobičnoj avanturi susrijeće sa raznim pojavama, iz sfere ovostranosti i onostranosti, kolektiva i intime, onog što mu se događa i onoga što sanja, ovladavajući pri tome — kao i u životu — raznim iskustvima. Na tom putu često će zastajati u čuđenju i preispitivanju, zanosu i oduševljenju. Tek kasnije će mu se otkriti da se sva saznanja do kojih je dopro i svi doživljaji koji su obogatili njegovu ličnost — u svom sintetizovanom obliku javljaju kao estetičko iskustvo.

U eseju *Erotika, odnosno estetika (Goropadni eros — ogledi o erotizmu)* Mišel Zarafa ispoljava mišljenje da je svako uspjelo erotsko iskustvo neizbježno estetsko: „Svaka estetika (poput: poetika) sastoji se iz oblika — njihovog poznavanja, traganja za njima, upražnjavanja. Erotsko je estetsko po tome što zaokružuje jezikom, kodom ili gamom predmet koji mu na kraju izmiče, a kojega je uznosio i raspršio. Za estetiku taj predmet je delo čije postojanje odoleva nauci o umetnosti, bez obzira na njeno napredovanje i složenost; za erotizam taj predmet će biti tela (prisutna ili zamišljena), preobražena u uživanje i uživanje preobraženo u tela. Ali pre erotskog govora postojao je erotizam po sebi, žudnja za žudnjom, u neku ruku; potencijalna žudnja-uživanje, definisana ovde kao programirana estetika. Erotizam odlučuje kako će se uživanje razraditi kao što estetika određuje nastanak dela. Na jednom drugom nivou, erotizam je umeće o erotskim jezicima, kao što je estetika nauka o formama umetničkih dela” (Zerafa 1982: 321).

Iznenadjenje, odnosno ono što je inovantno i neočekivano u savremenim romanesknim formama i modelima umjetničkog izražavanja i danas predstavlja jedno od osnovnih estetskih i doživljajnih mjerila. To novo i neviđeno ujedno čini složenijom percepciju književnog djela uvođenjem pojedinih epizoda i

motiva. Edgar M. Forster je u knjizi *Vidovi romana* kao na jedno od primarnih obilježja prirode i umjetničkog značenja istakao neizvjesnost završetka, čija je slast i ljepota u neprestanom iščekivanju: „Šeherezada je izbjegla udesu zato što je znala da rukuje oružjem napetosti — jedinim književnim oruđem kojim može da se djeluje na tirane i divljake. Velik romansijer kakva je bila — izvrsna u svojim opisima, tolerantna u svom sudu, snalažljiva u svojim događajima, napredna u svome moralu, živopisna u slikanju karaktera, ekspert u poznavanju tri orijentalne prestonice — ona se ni na jedan od tih darova nije oslonila kada je pokušala da spase život od svog nesnosnog muža. Ti darovi su bili uzgredni. Ona je preživjela samo zato što je uspjela da zadrži kralja da se pita šta će se dalje dogoditi” (Forster 1979: 167).

Tako strukturirano i osmišljeno, autorsko pripovijedanje traje u kontinuitetu, permanentno sadržeći nevidljiv, unutrašnji energetski naboj. Ono teče dok ga čitalac prati sa sve jačim i intenzivnijim interesovanjem. Onog trenutka kada nestane takva narativna neizvjesnost i granična pozicija recipijenta između sna i jave, između fiktivne i objektivizirane stvarnosti, nestaje i čarolija priče — ona biva demistifikovana i gubi na svojoj umjetničkoj vrijednosti. „Tajna umetničkog stvaranja i uspeha” — naveo je Jung u eseju *Moderni čovjek u potrazi za dušom* — „leži u povratku na nivo doživljaja na kojem živi Čovek, a ne pojedinac i na kojem ne treba da važi dobro i zlo pojedinca, već jedino ljudska egzistencija. Stoga je svako umetničko delo objektivno i impersonalno, ali ne manje duboko pogađa svakog od nas” (Jung 1970: 69).

Integralno značenje romana realizuje se u unutrašnjem, duhovnom doživljaju „uhvaćenog” čitaoca, koji na neopipljiv način postaje subjekat romanesknog svijeta. Zato značenje romana nikada nije jedno ili jedino. Ono je svakako uslovljeno i međusobno različitim emotivnim i saznavnim „uplivom” što ga je izazvalo u primaočevom biću — ono se emanira u više ili manje bogatoj lepezi, što zavisi od nivoa čitanja, odnosno doživljavanja, koje se često realizuje i kroz stvaralačko poigravanje žanrovima.

„Oduvek sam se nadala”, piše Erika Jong u romanu *U postelji sa demonom*, „da ću uspeti da pronađem način da neku priču predočim delimično kroz poeziju, a delimično kroz prozu. Tome sam se najviše približila u *Desetoj muzi*, gde fragmente iz stvaralaštva antičke pesnikinje Sappho koristim kao putokaze za književnu radnju. Oduvek sam se divila Vladimiru Nabokovu zbog toga što je svoj čudesni roman *Bleda vatra* uspeo da napiše tako da čitavu jednu priču ispričava u fusnotama. pisci su često opsednuti preosmišljanjem književnih formi. Roman je beskrajno rastegljiv pojam. On može poprimiti raznorazne forme koje mu omogućavaju da se igra rečima i žanrovima, može unedogled menjati svoju perspektivu, a opet i dalje ostati roman. Tokom poslednjih

nekoliko decenija on se stopio sa memoarom (ili se memoar stopio sa njim)... Bitno je samo da pripovedačev glas ostane dosledan (ili inteligentno nedosledan) i da čitalac sa nestrpljenjem okreće sledeću stranicu. Zadržati pažnju čitaoca — to je nužni uslov” (Jong 2008: 184).

Roman Erike Jong *U postelji sa demonom* ne donosi gotova uputstva o umijeću ljubavi. Autorka demonstrira misao da ljubav nije osjećanje kojem svako može lako da se prepusti, bez obzira na dostignuti stepen zrelosti, nastojeći da uvjeri čitaoca kako su njegove ambicije osuđene na propast ukoliko ne razvije cjelokupnu svoju ličnost. Zadovoljstvo u ljubavi, prema Eriki Jong, ne postiže se bez sposobnosti da se voli svoj bližnji, bez istinske hrabrosti, povjerenja u sopstvene potencijale duha i kreativne discipline.

I pored toga što njene romane brojni kritičari svrstavaju u erotsku prozu, ona bez lažnog stida, duhovito i otvoreno, piše o porodici, instituciji braka, američkoj maniji da svakog podvrgavaju psihoanalizi, o ljubavi, vjernosti, odnosu između žene i muškarca — iz svog, pomalo neobičnog ugla, slikajući život sâm.

Literatura

Primarna

[1] Jong, Eika: *Strah od letenja*, BIGZ (Beogradski izdavačko-grafički zavod), Beograd, 1985.

[2] Jong, Erika: *U postelji sa demonom*, Alnari, Beograd, 2009.

Sekundarna

[3] Jung, Karl Gustav: *Moderni čovek u potrazi za dušom* (preveo S. Janković), Nolit, Beograd, 1970.

[4] Forster, M. Edgar: *Vidovi romana*, u knjizi *Moderna teorija romana* (priredio Milivoj Solar), Nolit, Beograd, 1979.

[5] Komnenić, Milan: *Eros i iskustvo krajnosti*, u knjizi: *Goropadni eros (Ogledi o erotizmu)*, priredio Milan Komnenić, Prosveta, Beograd, 1982.

[6] Zerafa, Mišel: *Erotika, odnosno estetika*, u knjizi: *Goropadni eros (Ogledi o erotizmu)*, priredio Milan Komnenić, Prosveta, Beograd, 1982.

[7] Veličković, Staniša: *Roman-esej*, u knjizi istoimenog autora: *Školski rečnik književnih i srodnih pojmova*, autorsko izdanje, Niš, 1999.

[8] From, Erih: *Umeće ljubavi*, Vulkan, Beograd, 1999.

[9] Markovski, Mihael Pavel, Bužinjska Ana: *Savremene teorije XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

[10] Ognjenović, Vujica: Erika Džong: *U postelji sa demonom*, u knjizi istoimenog autora: *Prevedena književnost — kritike i prikazi*, Otvoreni kulturni forum, biblioteka *Savremena proza*, Cetinje, 2012.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

EROTIC AND EXISTENTIAL IN THE NOVEL
BY ERICA JONG *SEDUCING THE DEMON*

Summary

In the paper *Erotic and existential in the novel of Erica Jong „Seducing the Demon”* Sofia Kalezić-Đuričković writes about Erica Jong as an author who has remained true to her desire to tell the truth in these unstable times, destroying most stubborn stereotypes of literature, life and understanding of the role women in society and family. Although generally writing about the so-called women's issues and women's ways of thinking and acting, now men are active readers of the novels of this controversial and provocative writer.

Key words: women, society, sexuality, partnership, motherhood, creativity, fidelity